

Marek, Jaroslav

[Kon, Igor' Semenovič. Filosofskij idealizm i krizis buržuaznoj istoričeskoj mysli]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1962, vol. 11, iss. C9, pp. 157-159

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101883>

Access Date: 15. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

straně selská povstání. Ale poddanská otázka byla i důležitým činitelem v politických plánech válčících mocností, jakýmsi spodním tónem některých plánů a akcí, který dosud čeká na objasnění. A posléze zde je ještě jeden problém: jak a proč byl zlomen soustavný odpor poddaných proti nevolnictví a robotě právě v době války. Nehylo to právě obrovská mobilizace vojenských sil feudálů, která zde měla rozhodující význam?

Tyto poznámky nechťly vyčerpát problematiku Polišenského publikace, chtěly jen ukázat na novost její koncepce. Ostatně autor nemohl v této práci podat vyčerpávající vylíčení v rozsahu a hloubce, kterých by byl schopen a které by bylo k plnému vědeckému ozřejmání daných otázek zapotřebí. Vždyť jeho publikace vychází v populárně zaměřené knižnici Našeho vojska, určené širokému čtenářskému okruhu. Tato knižnice však přinesla již řadu průkopnických monografií, které vhodně spojily novost vědeckého marxistického hodnocení důležitých úseků našich dějin s živou formou výkladu. Polišenského publikace se zde zařazuje na velmi čestné místo. Je to kniha shrnující rozsáhlou literaturu a vlastní autorovy práce, které dosáhly vysokého ocenění v marxistické literatuře a kterým nemůže upřít jejich hodnotu ani buržoazní kritika. Současně je zde formulace nových otázek, program dalšího studia, a dobře podaný, plastický výklad.

Josef Válka

I. S. Kon, **Filosofskij idealizm i krizis buržoaznoj istoričeskoj mysli**. Moskva 1959, 402 str.

Studie, které se zabývají teoretickými otázkami vědeckého výkladu dějin ze stanoviska konkrétní praxe historikovy a které ukazují, jak jsou jednotlivé metodologické principy uplatňovány v běžné historické práci a produkci, jsou mnohem méně četné, než obecné výklady o principech historického poznání a o různých pojetích dějin. Zásadní metodologické práce jsou psány většinou filozofy, kteří často přes všechnu poučenost neznají vnitřní situaci soudobé historiografie. Tím se zmenšuje ohlas a vliv teoretických prací mezi odbornými historiky propadajícími často mýlnému, že obecné úvahy nemají bezprostřední význam pro jejich analytickou a monografickou práci. Konečným zhoubným důsledkem (vyplývajícím ovšem i z jiných příčin) bývá obecně konstatovaná slabá teoretická úroveň vlastní dějepisné práce.

Za takové situace jsou nad jiné potřebné práce, jež zařadí obecné problémy filozofické a metodologické do širších souvislostí podle toho, jak se realizují v historické produkci. Této potřebě vychází vstříc Konova kniha, která je soustavným přehledem buržoazní filozofie a metodologie dějin přibližně od konce minulého století po přítomnost. Jde o práci, jež má výslovně polemičnické zaměření a jež se vyrovnává ve veliké šíři z pozic marxistické historiografie se spleť rozmanitých názorů na historii. Toto kritické účtování je současně i užitečným a praktickým průvodcem početnou produkcí o filozofii dějin z posledních let. Registruje literaturu psanou ve všech zemích důležitých pro vývoj buržoazního dějepiscetví a sleduje ji v nevšední úplnosti takřka až do okamžiku, kdy byla kniha odevzdána do tisku. Pokud vím, neexistuje v buržoazní literatuře kniha, která by vynikala aspoň v ohledu materiálovém podobnou erudicí a časovostí.

Hlavní hodnotou Konovy knihy není jen její zevrubnost, ale kritika současného stavu buržoazního historického myšlení. Autorova analýza vychází z vědomí, pocíťovaného a vyjadřovaného už déle než půl století, že buržoazní dějepiscetví je v krizi. Kon sleduje kořeny této krize v mnohostranných vztazích společenských, ideologických i historiografických. Už před ním bylo známo, že krize buržoazní historiografie je součástí obecné krize kapitalistické společnosti a její ideologie. Kon se nespokojuje jen tímto zjištěním. Neměří a nehodnotí lusteriky jen podle jejich názorů společenských a politických, ale nejméně se stejným důrazem podle význanaru a společenského dosahu jejich díla vědeckého, historického. Je to zásada důležitá, protože ztotožňování těchto dvou zorných hledisek se objevuje stále často v nejrůznějších dílech o dějinách historiografie. Najdeme je např. v posledních pracích sovětských (v Astachovově knize o dějepiscetví ruském a Vinogradově práci o historiografii anglické), ale paradoxně i v historiografii buržoazní, která si obvykle společenských důsledků vědecké práce nerada všimá (jako výjimku připomínám nedávnou práci P. Stadlera o francouzském dějepiscetví 19. století).

V Konově výkladu se zevrubně osvětluje krize buržoazního dějepiscetví jako součást obecné ideologické krize buržoazní společnosti počínající od konce 19. století. Současně se však ukazuje, že roste z podmínek a předpokladů obsažených v rozvoji samotné historické vědy. V zásadě jde o to, že stará idealistická a metafyzická metodologie se ukázala neschopná zvládnout překypující množství nových poznatků a vyrovnat se s novými problémy vynořujícími se před historickou vědou. Různé pokusy buržoazního myšlení o překonání této krize

Kon reprodukuje a kritizuje. Aby byl způsob jeho argumentace zcela pochopitelný, je třeba upozornit na otázku terminologickou. Kon mluví o krizi „historismu“. Historismus byl nad jiné často studován zejména v meziválečném období a mluvílo se rovněž o jeho krizi. Při vši mnohoznačnosti pojmu se však ustálil uzus (i v nepočtené literatuře české), že se historismem rozuměla zcela určitá tendence myšlení, charakterizovaná nejběžněji jako relativizující vciťování do historických epoch, nazíraných, vysvětlovaných a měřených jen pomocí jejich vlastních, imanentních kritérií. Proti tomu Kon myslí historismem totéž, co zájem o historii, pěstování historie jako vědy a víru v hodnoty zprostředkované historií. Když mluví o krizi historismu, míní tím krizi v poměru společnosti i historiků k historií jako objektivní vědě a k možnosti vědeckého poznání minulosti. Z toho vyplývá, že krize současného buržoazního dějepisceví je širším problémem než rozklad individualizujícího a genetizujícího historismu v pojetí Troeltschově nebo Meineckově.

Když jsem uvedl, že Kon nastiňuje vývoj moderní buržoazní filosofie a metodologie podle toho, jak se konkretizuje v práci historiků, nebylo tím řečeno, že je nevíšimavý ke koncepcím vytvořeným teoretickými mysliteli. Vždyť kniha tvoří triptych, jehož prologem je výklad krize. Druhou část spisu tvoří soustavný kritický výklad hlavních směrů buržoazní filosofie dějin. Počínaje tradičním Windelbandem a Rickertem objevují se jména citovaná v úvodech do historie a v dějinách filosofie. Je nepochybné, že je zásadně důležitá a potřebná systematická kritika téměř již klasických systémů idealistické filosofie dějin z období imperialismu. Avšak vzhledem k úkolu, který si Kon položil, totiž sledovat koncepcí dějinné filosofické ve spojitosti s vývojem historiografie, jde přece jenom o systémy dnešní dějepisné práci cizejší a vzdálené. Přes svůj velký vliv na teoretické myšlení byly nezdídka od historiografické praxe odtržené. Sám Kon konstatuje v poznámce o Tainovi, že velké soustavy filosofické se často neuplatňovaly dokonce ani v konkrétní historické práci svých tvůrců. Nelze nikdy apriorně předpokládat, že ucelená a důmyslná učení, jež figurují na čelných místech v příručkách o filosofii dějin, našla vyjádření v produkci historiků, kteří se k určitému filosofickému systému programově hlásili. Možno oprávněně pochybovat, že filosofické principy, uplatňované v práci historiků, jsou opravdu aplikací doktrín, které oficiálně vládnou dobové filosofii. Proto tím víc oceníme v Konově práci cenné výklady o filosofech typických pro buržoazní myšlení přítomnosti, např. o Collingwoodovi, Aronovi, Popperovi, kteří vykonávají na současnou buržoazní historiografii silný vliv a z nichž dva žijící se pronikavě angažují v současném ideologickém a politickém boji.

Je pochopitelné, že systematický výklad, který se snaží utřídit projevy současného buržoazního myšlení (Kon mluví v podstatě o novokantovství, irracionalismu, novohegelovství, novopozitivismu a teologickém pojetí dějin), nemůže vyčerpat všechny jeho představitele a všechny jeho odstíny. Snad také proto se v třetí části knihy obhlíží celá problematika z jiného stanoviska. Proti systematické a chronologické přehlídce hlavních myšlenkových proudů nastupuje výklad podle problémů. Kon vyhledal centrální otázky, které stojí v ohnisku polemiky mezi marxistickou a buržoazní filosofií a metodologií (např. objektivnost historického poznání a objektivnost historických zákonů, poměr mezi objektivností a stranickostí, zásady periodizace dějin). Výklad o různém pojetí těchto ústředních problémů však nepodává abstraktně, ale podle toho, jak jsou řešeny v konkrétních pracích buržoazních filosofů a historiků. Nespokojuje se přirozeně parafrází různých mínění, ale podává jejich kritiku a nastiňuje marxistické řešení.

Přitom se ukazuje pozoruhodný jev. Při konfrontaci marxistického pojetí s postojem buržoazní ideologie jsou hlavním objektem jeho kritiky a polemiky většinou jiné osoby, než byli zástupci systémů a škol, o nichž pojednával v druhé, historické části své knihy. Místo představitelů ucelených soustav z konce století (zejména soustav německých myslitelů) objevují se jako nejexponovanější a nejvýraznější představitelé buržoazní historiografie dneška badatelé severoameričtí, zastupující všechny možné směry, odstíny a proudy soudobého historického myšlení a bádání. Nepochybně však lze toto zdůraznění podílu americké historiografie přičíst speciálnímu autorovu zájmu o historickou vědu ve Spojených státech a poměrně menší pozornosti věnované současné historiografii západoněmecké. Příznakem nepoměru mezi uceleností a propracovaností filosofických soustav a mezi jejich vlivem na současnou historickou produkci, jak jsem na něj upozornil, je velmi výrazné disparita mezi malým místem věnovaným teoretickému přínosu francouzskému a mezi neobyčejnou zevrubností, s níž se Kon vyrovnává s působením skupiny kolem časopisu *Annales*, zvláště obezřele pak s přitažlivým dílem a osobností L. Febvra.

Třetí část Konovy knihy se tedy dotýká, jak vidíme, otázek společných filosofu i historikovi. To však neznamená, že jde o problémy týkající se jen tohoto dvojího druhu odborníků. Obecné principy historického poznání jsou nevydělitelné z obecných souvislostí ideolo-

gických. Především pro poznání a uvědomění si této spojitosti napsal Kon svou knihu. Vysvětluje v ní, jak střetnutí buržoazní a marxistické historiografie je součástí širšího ideologického střetnutí; jak soustavné útoky proti zásadám marxistického pojetí dějin mají podlomit samotné ideové základy socialistické společnosti. Tuto souvislost problémů zdánlivě jen teoretických s aktuální společenskou situací si uvědomují čím dál jasněji i sami buržoazní historikové. Kon např. objasňuje, jak se v úvahami A. Toynbeeho o západní kultuře skrývá hmotná realita Severoatlantického paktu. Takřka o stejné věci mluví v opačném táboře buržoazní historik P. Geyl, avšak s protikladným hodnocením: kárá téhož Toynbeeho, že svým pesimismem ohrožuje a rozkládá vitalitu, resistenci a dynamičnost, které jsou v přítomnosti západní, atlantické společnosti nejen potřebné, ale přímo životně nutné.

Pesimismus a skepse ve všech podobách, které postupují buržoazní myšlení o dějinách, od skepse vůči schopnosti poznat minulou skutečnost až po skepsi nad osudem lidstva, je pesimismem a skepsí třídy, která nemůže očima svých nejcitlivějších představitelů nevyčíst z dějin verdikt nad sebou samou — to je trest Konovy bohaté knihy. Marxismus jako východisko z této krize je pro historiky v kapitalistické společnosti perspektivou, pro dějepisce v socialistických zemích základem jejich práce. Proto se však u nás Konovo dílo nestává naprosto jen poučkovou při studiu buržoazní literatury. Je především výzvou historikům, aby se účastnili řešení zásadních teoretických a filosofických problémů, a to nejen pro potřeby historické práce, ale především proto, že se v historické vědě našich dnů vede tak důležitý zápas jako v kterékoliv jiné ideologické oblasti.

Jaroslav Marek

A. S. Sofman, *Istorija antičnoj Makedonii*. Časť pervaja: Doellinističeskaja Makedonija. Kazaň 1960. Stran 301.

V historické vědě není mnoho monografií o starověkých makedonských dějinách. Vyjmatať F. Geyera otštěneno r. 1928 v Paulyho-Wissowové-Krollově Real-Encyclopädie (XIV, s. v. Makedonia) a vyjma jeho samostatnou publikaci o též tématu z r. 1930 (Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II.) byla mezi první a druhou světovou válkou napsána již jen studie S. Cassona (Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford 1926) a po druhé světové válce dílo R. Paribeniho (La Macedonia sino ad Alessandria Magno, Milano 1947). Až teprve roku 1960 vyšly dvě nové publikace: v Paříži vydal P. Cloché Histoire de la Macédoine jusqu' à l'avènement d'Alexandre le Grand, a v témž roce vydalo v SSSR Izdatel'stvo Kazanskogo universiteta první část obsáhlé studie Sofmanovy, uvedené v nadpisu. V ní se pojednává o Makedonii před velkými Alexandrovými výboji, kdežto historie následující bude obsahem druhého dílu, na kterém autor právě pracuje.

Neměl jsem sice v rukou novou knížku Clochéovu, ale dočetl jsem se o ní ve francouzské recenzii (Revue des études anciennes, LXIII, 1961, str. 182—184), že to není dílo, které by vnášelo na makedonské dějiny před dobou helénistickou mnoho nového světla. Zato se kniha Sofmanova vyznačuje mnoha novými aspekty a širokým studiem nejen dějin politických, nýbrž i hospodářských a sociálních. Zkrátka, jsou to první podrobné dějiny tohoto druhu zpracované marxisticky.

Sofman využívá ve své studii všech pramenů literárních i archeologických a zvládl náležitě i všechnu základní literaturu o makedonských dějinách; k ní také zaujímá kritické stanovisko (str. 3—24). Přitom může konstatovat (str. 24), že ve veškeré té literatuře není jediné práce, jejíž autor by si stanovil za cíl probádat na konkrétním materiálu k makedonským dějinám proces rozvoje makedonských kmenů od prvobytné pospolné společnosti až po vykryštalizování makedonské státotvornosti. Sofman se proto chopil tohoto úkolu s plným vědomím jeho důležitosti. Pojednává o makedonské zemi a jejím nejstarším obyvatelstvu (str. 77—104) a snaží se také objasnit společenské zřízení tehdejších makedonských kmenů (str. 104—116). Pokud jde o makedonskou národnost, nestaví se do řad těch badatelů, kteří zarazují Makedoňany mezi Reky, nýbrž dává spíše za pravdu těm, kdož spojují starou makedonštinu s jazykovou oblastí thráckou. Makedonskou etnogenezi vysvětluje (str. 99) tak, že šlo o dlouhý proces vzájemného kmenového křížení, segmentací i asimilací a že se na tom procesu podílely jak autochtonní prvky dolnodunajské kultury, tak i početné thrácké a ilyrské kmeny, jež byly ve volnějším nebo těsnějším kulturních a ekonomických vztazích s Reky a později i se Skythy. Je asi správné, tvrdí-li autor, že byla stará makedonština jazykem neřeckým a že teprve těsnější řecko-makedonské vztahy v době, kdy již Makedoňané opouštěli kočovný způsob života a začali žít v pevných sídlech, obohacovaly makedonštinu ve směru řeckém (str. 103). Avšak z jeho knihy se nedovíme, zda existovala makedonština jakožto neřecký jazyk i v době helénistické a zda byla jen ve městech (srov. str. 251 nn.)